

1-1-1972

ประชากรศึกษาคืออะไร

ไพฑูรย์ สินลารัตน์

Follow this and additional works at: <https://digital.car.chula.ac.th/educujournal>

Part of the [Education Commons](#)

Recommended Citation

สินลารัตน์, ไพฑูรย์ (1972) "ประชากรศึกษาคืออะไร," *Journal of Education Studies*: Vol. 3: Iss. 1, Article 4.

DOI: 10.58837/CHULA.EDUCU.3.1.3

Available at: <https://digital.car.chula.ac.th/educujournal/vol3/iss1/4>

This Article is brought to you for free and open access by the Chulalongkorn Journal Online (CUJO) at Chula Digital Collections. It has been accepted for inclusion in Journal of Education Studies by an authorized editor of Chula Digital Collections. For more information, please contact ChulaDC@car.chula.ac.th.

ไพฑูรย์ สินลาร์ตัน

ประชากรศึกษาคืออะไร

คำนำ

ประชากรศึกษาเป็นการศึกษาที่เกิดขึ้นมาพร้อม ๆ กับความก้าวหน้าทางวิทยาการด้านต่าง ๆ แม้เนื้อหาจะค่อนข้างใหม่ก็ตาม แต่ดูตามหลักการอย่างกว้าง ๆ แล้วจะเห็นได้ว่าผลของการศึกษาด้านนี้มีอยู่อย่างมาก และอย่างกว้างขวาง ถ้าจัดให้เหมาะสมแล้วจะมีคุณค่าและมีอิทธิพลต่อคุณภาพและปริมาณของประชากรได้เป็นอย่างมาก

เมื่อได้ศึกษาและรวบรวมทัศนะต่าง ๆ พร้อมทั้งนำมาพิจารณาเปรียบเทียบดูแล้วจึงพบว่าวิชานี้มีความสำคัญมาก แต่มีเนื้อหาและรูปแบบให้ศึกษาได้น้อยเนื่องจากเป็นวิชาที่เพิ่งเริ่มมีการศึกษากันขึ้น ในช่วง ๑๐ ปีที่ผ่านมา ดังนั้นข้อเขียนส่วนใหญ่ที่เสนอในบทความนี้จึงมุ่งไปในทางการแสดงความคิดเห็นต่อวิชาประชากรศึกษา และเป็นการวิเคราะห์บทบาทและฐานะของวิชานี้ไปทั่วในทั่ว

นอกจากนั้นในข้อเขียนนี้จะได้วันกล่าวถึงข้อถกเถียงเรื่องของการเพิ่มของประชากรว่าควรจะปล่อยให้ไปตามธรรมชาติของมนุษย์ หรือให้ไปตามสติปัญญาของมนุษย์ (คือการใช้วิธีการทางด้านการแพทย์ สาธารณสุข และการศึกษาเข้าช่วย) เพราะปัญหาควรจะเป็นที่ยอมรับกันได้แล้วว่า มนุษย์นั้นเป็นเรื่องของการใช้ปัญญา ถ้ามนุษย์เราไม่ใช่

ปัญญาที่ไม่ควรจะมีความเป็นมนุษย์แต่ประการใด^๑ ปัญหาที่ควรพิจารณาก็คือ เราจะใช้ปัญญาให้เหมาะสมสอดคล้องและต้องกันกับธรรมชาติ อันจะส่งผลถึงความผาสุกทางชีวิตมนุษย์ได้อย่างไรต่างหาก

อีกประการหนึ่งข้อถกเถียงกันในเรื่องการจัดหรือควบคุมประชากรให้อยู่ในสภาพและปริมาณที่เหมาะสมมิใช่เรื่องของประชากรศึกษา (Population Education) โดยตรง แต่เป็นเรื่องของการศึกษาค้นคว้าในเรื่องของประชากร (Population Study) มากกว่า^๒ ประชากรศึกษา จึงเป็นเรื่องของการศึกษาโดยตรง และมีรากฐานอยู่บนความจริงที่ว่าไม่ว่าเราจะควบคุมหรือปล่อยให้ไปไปตามธรรมชาติเพียงใดก็ตาม เรื่องของประชากรก็เป็นเรื่องที่มีมนุษย์จะต้องเผชิญแน่นอน.

ที่มาและความหมายของประชากรศึกษา

ที่มา

อาจกล่าวได้อย่างแน่ชัดว่าที่มาของประชากรศึกษา (Population Education) นั้นก็คือประชากรศาสตร์ (Demography) หรือการศึกษาค้นคว้าเรื่องประชากร (Population Study) นั่นเอง^๓ ทั้งคำประชากรศึกษาและประชากรศาสตร์ อาจจะมีขึ้นใหม่และบัญญัติขึ้นใช้ในเวลาที่ใกล้เคียงกันมากก็ตาม แต่หลักวิชาทั้งสองประการนี้ก็มีความมุ่งอันเดียวกัน คือเรื่องประชากร (Population) เป็นที่ตั้ง

^๑ ป๋วย อึ๊งภากรณ์ กล่าวไว้ในการประชุมสัมมนาเรื่องประชากรครั้งที่สามว่า “ประชาชนไทยหาใช้สัตว์เดรัจฉานไม่ เราจะสัมพันธ์กันด้วยสติสัมปชัญญะ ไม่ใช่ตามบุญตามกรรม เราจะใช้วิทยาศาสตร์ช่วยกำกับการเกิดการตาย และกำหนดจำนวนบุตรที่เราต้องการมี เราจะเสนอต่อรัฐบาล...ให้ประชาชนสามารถประพฤติต่างกับสัตว์เดรัจฉานในการวางแผนครอบครัว”

^๒ ผู้ที่สนใจในเรื่องปริมาณของประชากรและความเหมาะสมของการขึ้นนโยบายการวางแผนครอบครัวในประเทศไทยควรได้ศึกษารายงานการสัมมนาเรื่องประชากรของประเทศไทย ซึ่งจัดสัมมนาและจัดพิมพ์โดยสภาวิจัยแห่งชาติ ครั้งที่ ๑, ๒ และ ๓

^๓ เฉลียว บุรภัคคี *เรื่องของประชากรศึกษา* (เอกสารอัดสำเนาพิมพ์แจกในการศึกษาวิชาพัฒนศึกษา ณ คณะเศรษฐศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย) หน้า ๑

เมื่อการศึกษาเรื่องประชากรได้ขยายออกไปอย่างลึกซึ้งและกว้างขวางมากขึ้นนั้น ข้อค้นพบและเรียนรู้จากวิชาการสาขาอื่นหลายสิ่งหลายอย่างได้ชี้ให้เห็นว่า เมื่อประชากรได้เพิ่มขึ้นมากจนไม่สามารถควบคุมให้อยู่ในอัตราส่วนที่เหมาะสมได้นั้น อัตราการเพิ่มประชากรนั้นเองจะมีผลทั้งโดยตรงและโดยอ้อมให้ชีวิตและความเป็นอยู่ของประชากรแต่ละคนของสถาบัน และของสภาพสิ่งแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไปในทางเลวมากขึ้นทุกที^๕ นักประชากรศาสตร์เอง อาจจะไม่น่าถึงในแง่ของการประยุกต์ใช้ข้อค้นพบจากประชากรศาสตร์มาเพื่อความ สุขและความเหมาะสมของสังคมมากนัก แต่ผู้ที่มีความกตัญญูมีความรับผิดชอบและมีความสำนึก (รวมนักประชากรศาสตร์บางคนด้วย) ต่อสังคมแล้ว ย่อมเห็นปัญหาและเป็นห่วงต่อผลที่จะเกิดขึ้น และก้าวไปเรื่อย ๆ ของปัญหาอันเพิ่มมาจากการเพิ่มของประชากรนี้

ความตื่นตัวในเรื่องผลกระทบอันเนื่องมาแต่การเพิ่มของประชากรนี้ ได้มีมากขึ้น และมากขึ้นเรื่อย ๆ จนในที่สุดนำไปสู่ทางออกในแง่ของการควบคุมโดยมีการวางแผนครอบครัว^๕ และได้ทำงานไปอย่างมีประสิทธิภาพมากพอสมควร^๕

อย่างไรก็ตามโครงการด้านวางแผนครอบครัวเท่าที่ ดำเนินมาหลายฝ่ายก็เห็นว่ายังไม่เป็นการเพียงพอ และส่วนมากผู้มารับบริการยังขาดความรู้และความเข้าใจอันแน่นชัด ส่วนใหญ่มาเพราะความจำเป็น เป็นที่ตึง การที่จะส่งเสริมให้คนทั่วไปเข้าใจถึงเหตุผล หลักการ และความเข้าใจอันแน่นชัด เกี่ยวกับความหมายและคุณค่าของการวางแผนครอบครัว การสนับสนุนการมีชีวิตอยู่ร่วมกันในครอบครัวอย่างมีความสุข โดยมีขนาดของครอบครัวที่จำกัดนั้น เป็นเรื่องที่มีความสำคัญเป็นอย่างมาก และเป็นพื้นฐานที่จะให้โครงการวางแผนครอบครัวมีผลได้ดีในระยะยาวอีกด้วย^๖

^๕ นิพนธ์ เทพวัลย์ ประชากรศาสตร์ (พระนคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๔) หน้า ๒๗๔

^๕ สมบุญ ผ่องอักษร โครงการวางแผนครอบครัวแห่งชาติ (เอกสารอัครสำเนียงเนื่องในการสัมมนาเรื่องประชากรศึกษา ณ โรงแรมพญาไทพลาซ่า ๑๘-๒๐ ตุลาคม ๒๕๑๕) หน้า ๔

^๖ เรื่องเดียวกัน หน้าเดียวกัน

ความจำเป็นในเรื่องของการสร้างความเข้าใจและให้ความรู้ตัวเองที่ บทบาทของการศึกษาเข้ามาเกี่ยวข้องกับกิจการของประชากรศาสตร์ การศึกษาที่เกิดขึ้นเนื่องจากปัญหาของประชากรนี้เองที่เราเรียกกันว่า **ประชากรศึกษา** โดยหวังว่าประชากรศึกษาจะช่วยแก้ปัญหาของประชากรในระยะยาวได้อย่างมั่นคง ถาวร และมีประสิทธิภาพ

ความหมาย

ความหมายของประชากรศึกษานี้ ยังไม่มีข้อยุติเป็นคำจำกัดความที่ตายตัวแน่นอนและยอมรับตรงกันในหมู่ผู้สนใจทั้งนี้เพราะประชากรศึกษาเป็นวิชาที่เพิ่มเติมโตและพัฒนาขึ้นมาในช่วงระยะเวลาอันสั้น และเป็นวิชาที่ต้องผสมผสานวิชาอื่น ๆ เข้าด้วยกัน (Multi-Disciplinary) คำจำกัดความของวิชาจึงมีแตกต่างกันออกไป

ยูเนสโก ให้คำนิยามไว้อย่างกว้าง ๆ ว่า

ประชากรศึกษาเป็นโครงการการศึกษาที่เปิดให้มีการเรียนรู้ถึงภาวะประชากรในครอบครัว ในชุมชน ในประเทศและในโลก เพื่อมุ่งหมายให้ผู้ศึกษาได้พัฒนาการในการรู้จัก มีเหตุผล ให้ความรับผิดชอบในทัศนคติและการประพฤติปฏิบัติในสภาวะต่าง ๆ^๑

คณะกรรมการเรื่องประชากรศึกษาของสำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ
ให้คำนิยามไว้ว่า

ประชากรศึกษา หมายถึงการศึกษาที่เกี่ยวกับภาวะประชากรและผลการเปลี่ยนแปลงภาวะประชากรที่มีต่อครอบครัว ชุมชน ประเทศและโลก เพื่อให้แต่ละบุคคลมีความเข้าใจ ตระหนักในความรับผิดชอบ และปฏิบัติตนได้เหมาะสม^๒

^๑ ยูเนสโก ความหมายและจุดมุ่งหมายของประชากรศึกษา และนโยบายในการทำโครงการประชากรศึกษา (เอกสาร อัดสำเนา เนื่องในการสัมมนาเรื่องประชากรศึกษา ณ โรงแรมพัทยาพาเลข ๑๘-๒๐ ตุลาคม ๒๕๑๔) หน้า ๑

^๒ รายงานการประชุมคณะกรรมการเรื่องประชากรศึกษา (นครหลวง : สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ ๒๕๑๔) หน้า ๑

อาจารย์ ดร. เฉลียว บุรีภักดี ได้สรุปความหมายของประชากรศึกษาไว้ว่า

ประชากรศึกษา เป็นกระบวนการของการศึกษา ซึ่งเปิดโอกาสให้นักเรียนได้เรียนรู้ และหาประสบการณ์เกี่ยวกับธรรมชาติของประชากร และกระบวนการต่างๆ ของประชากร ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตของตัวนักเรียนเอง ของครอบครัว เขา ของสังคม และของโลก^๕

จากตัวอย่างของคำนิยามที่ยกมาเป็นเครื่องประกอบทำความเข้าใจนี้ เราจะพิจารณาได้ว่า ประชากรศึกษานี้^๕น่าจะมีความหมายได้ ๒ แนว คือ

แนวที่ ๑ พิจารณาแนวแคบ

แนวที่ ๒ พิจารณาแนวกว้าง

แนวที่ ๑ ประชากรศึกษาในวงแคบ มีความหมายเฉพาะเกี่ยวกับเรื่องของประชากร ภาวะของประชากร และผลกระทบของประชากรที่มีต่อสังคม และบุคคล แนวนี้ จำกัดเฉพาะเรื่องประชากรในส่วนที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรมนุษย์ (Human Resource) ไม่เกี่ยวข้องโดยตรงกับสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ (Natural Resources) หรือด้านสังคม (Social Institutions)

แนวที่ ๒ ประชากรศึกษาในวงกว้าง มีความหมายครอบคลุมภาวะแวดล้อมต่างๆ ที่มีผลต่อประชากรทั้งโดยตรงและโดยอ้อม โดยนัยนี้จะมีเนื้อหาถึงสุขศึกษา นิเวศวิทยา โภชนาการ ชีววิทยา สังคมวิทยา เป็นต้น^{๑๐}

ในข้อเขียนนี้จะกล่าวครอบคลุมกันไปทั้ง ๒ แนว แล้วแต่จุดมุ่งหมายในแต่ละตอน แต่

^๕ เฉลียว บุรีภักดี เรื่องเดิม หน้า ๒

^{๑๐} รายงานการประชุมคณะกรรมการเรื่องประชากรศึกษา เรื่องเดิมหน้า ๑

ส่วนใหญ่จะเน้นหนักไปในแนวที่ ๑ ที่มุ่งศึกษาประชากรและผลกระทบของการขยายปริมาณของประชากรเป็นหลักสำคัญ

บทบาทและความสำคัญของประชากรศึกษา

บทบาท

ประชากรศึกษาเป็นการศึกษาที่เกิดขึ้นในยุคของการเร่งรัดพัฒนาประเทศ และเกิดขึ้นมาเพราะความก้าวหน้าอย่างรวดเร็วของประชากร แต่ถ้าพิจารณาในวงกว้างออกไปแล้ว สิ่งที่เจริญเติบโตและก้าวหน้าในยุคของการพัฒนาประเทศนั้นไม่เพียงแต่มีประชากรเพียงด้านเดียวเท่านั้น แต่ยังมีองค์ประกอบอื่น ๆ อีกด้วยคือ

๑. การเจริญเติบโตของประชากร
๒. การเจริญเติบโตของเทคโนโลยี
๓. การเจริญเติบโตของความรู้และความคิด

ความเจริญเติบโตอย่างรวดเร็วของประชากรนั้น มีผลให้ประชากรมากขึ้นจนทำให้ครอบครัวขาดความสุข และมีผลไปถึงการครองชีพที่ฝืดเคืองคงได้กล่าวมาแต่ตอนต้นแล้ว การศึกษาที่เกิดขึ้นเพื่อความหวังในการแก้ปัญหาหนึ่งก็คือ ประชากร (Population Education)

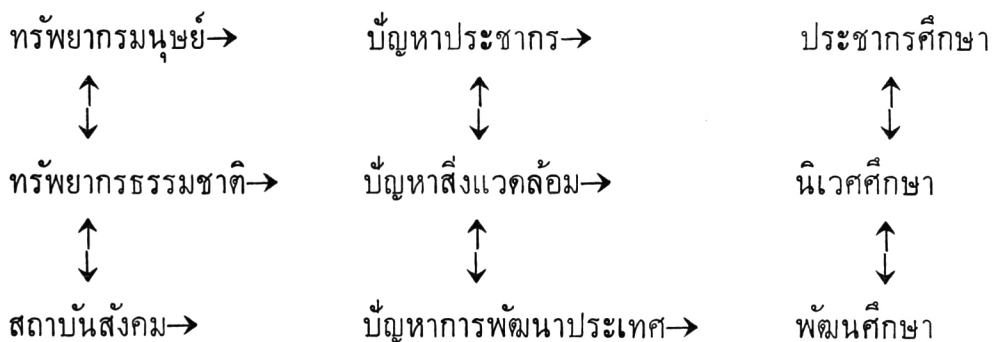
ส่วนความเจริญเติบโตอย่างรวดเร็วของเทคโนโลยีนั้น ผลที่เกิดขึ้นก็คือทรัพยากรบางอย่างถูกทำลายไปอย่างรวดเร็ว เพราะเรามีเครื่องมือเครื่องใช้ที่ทำลายธรรมชาติได้มากขึ้น ส่วนผลกระทบที่เกิดตามมาก็คือสิ่งแวดล้อมเริ่มเน่าเสีย และก่อผลร้ายแก่ชีวิตมนุษย์ การศึกษาที่เกิดขึ้นเพื่อความหวังในการแก้ปัญหาหนึ่งก็คือนิเวศศึกษา^{๑๑} (Environmental Education)

สำหรับความเจริญเติบโตในทางความรู้และความคิดนั้น มีผลให้คนต้องการปรับปรุง

^{๑๑} จิตรกร ตั้งเกษมสุข (แปล) “สิ่งแวดล้อมกับการศึกษา” อนาคต ๓ (พฤษภาคม-มิถุนายน ๒๕๑๕) ๕๘

เปลี่ยนแปลงโดยเฉพาะสังคมคือสถาบันต่าง ๆ ให้ก้าวหน้าทันสมัย เป็นประเทศพัฒนา
มากขึ้น^{๑๒} การศึกษาเพื่อสนองวัตถุประสงค์นี้ก็คือ พัฒนศึกษา (Development Education)

ทั้งนี้จะเขียนแผนภูมิของสาเหตุการเกิดการศึกษาทัง ๓ ประการได้ดังนี้

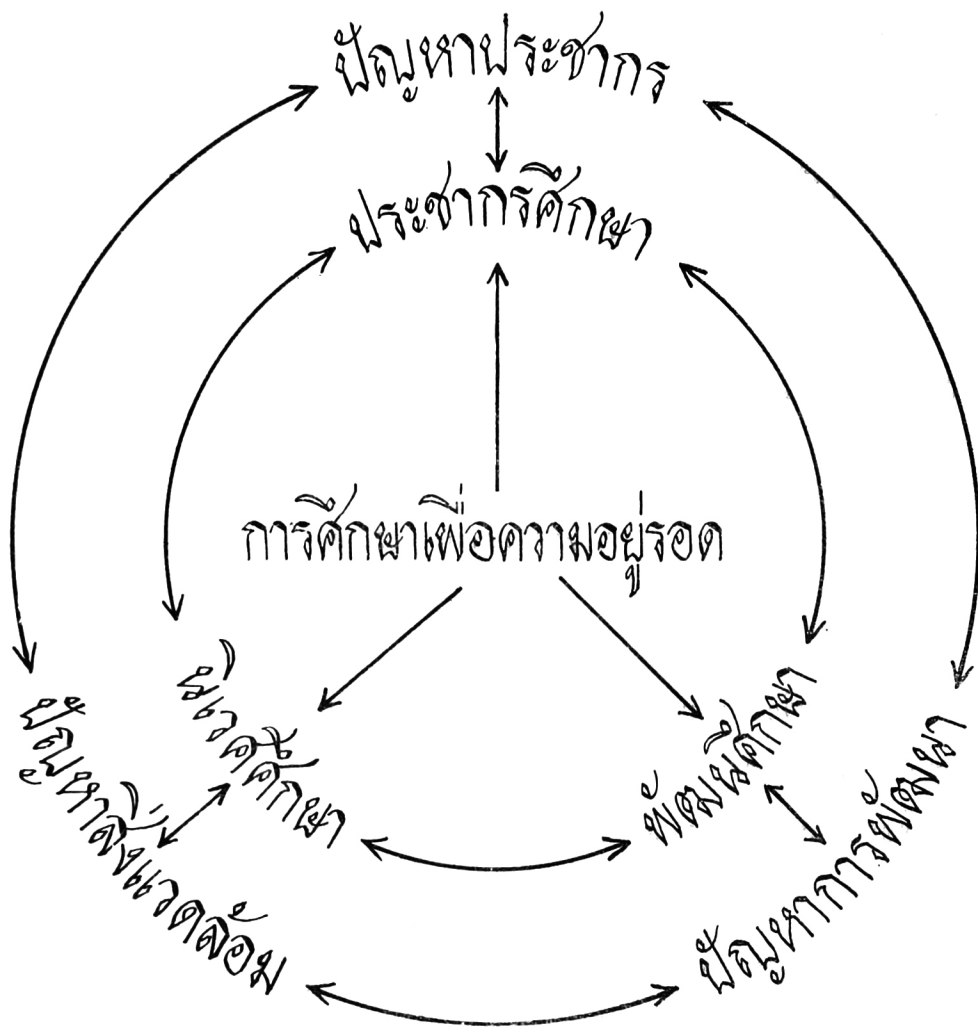
อย่างไรก็ตามถ้าเราพิจารณาถึงบทบาทของวิชาประชากรศึกษา นิเวศศึกษาและพัฒน-
ศึกษาแล้วจะเห็นได้ว่าทั้ง ๓ วิชาต่างมีลักษณะร่วมกันอยู่อย่างหนึ่ง คือ เป็นการศึกษาเพื่อ
ความคงอยู่ของมนุษย์เป็นหลักสำคัญ อันจะเป็นไปเพื่อการแก้ปัญหาของมนุษย์ชาติโดย
ส่วนรวมอีกด้วย^{๑๓} ทั้งนี้เป้าหมายของการศึกษาทั้งสามประการนี้ก็อาจจะกล่าวรวมกัน
ได้ว่า เป็นการศึกษาเพื่อความอยู่รอด^{๑๔} (Education for Survival) ความอยู่รอดนี้มีความ
หมายกว้างครอบคลุมถึงการดำรงชีวิตอยู่รอด และการอยู่รอดจากความทุกข์ยากและ
ความทรมาณไปสู่คุณภาพชีวิตที่ดีกว่าอีกด้วย

๑๒ วิบุษุทธ วิเชียรโชติ “การปฏิรูปการศึกษาเพื่อการพัฒนาประเทศ” ภาจกรยสาร ๔๕ (กรกฎาคม-
กันยายน ๒๕๑๕) ๕๓

๑๓ เฉลียว บุรีภักดิ์ เรื่องเดิม หน้า ๓

๑๔ คำ Teaching for Survival นี้ Mark Terry ได้ใช้ ในแง่ของการสอนโดยนำมาตั้งชื่อเป็นหนังสือ
เล่มหนึ่ง คือ Teaching for Survival

โดยนัยนันทบาทและฐานะของประชากรศึกษาอาจเขียนเป็นแผนภูมิได้ดังนี้

ความสำคัญ

เด็กหนุ่มในโคลัมเบียสหรัฐอเมริกาคนหนึ่งกล่าวว่า “วิชาการทางประชากรศึกษานั้น นับว่ามีประโยชน์มาก แต่สำหรับผมมันมันเข้าไปตั้ง ๑ ปีแล้ว”^{๑๕} คำกล่าวเช่นนี้ชี้ให้เห็นความสำคัญของประชากรศึกษาได้อย่างค่อนข้างชัดเจนขึ้น

^{๑๕} เบอริสัน, โนเอล เดวิด ถึงเวลาแล้วประชากรศึกษา (เอกสาร อัดสำเนาเนื่องในการสัมมนาเรื่อง ประชากรศึกษา ณ โรงแรมพญาพาเลข ๑๘-๒๐ ตุลาคม ๒๕๑๕) หน้า ๑

อย่างไรก็ตาม ถ้าเราแยกพิจารณาความสำคัญของวิชาประชากรศึกษาแล้ว เราอาจแยกพิจารณาได้ดังนี้ คือ

๑. ความสำคัญในแง่ของคุณภาพประชากร ข้อนี้ชี้ให้เห็นว่าประชากรศึกษานั้น จะช่วยให้ผู้เรียนเกิดความรู้ และทัศนคติในเรื่องประชากรอย่างถูกต้องชัดเจน และมองเห็นความสำคัญของประชากรในแง่ของคุณภาพ ยิ่งกว่าปริมาณ ไม่ยึดติดในเรื่องของปริมาณ มองเห็นความสำคัญของคุณภาพประชากรที่เหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพสังคมและประเทศชาติ

๒. ความสำคัญในแง่ของการศึกษา ประชากรศึกษาเป็นทั้งเนื้อหาและวิธีการควบคู่กันไปแต่ทั้งสองวิธีการก็เป็นการศึกษาที่เกี่ยวข้องและสอดคล้องกับสภาพ คุณค่า และความเชื่อในเรื่องมนุษย์ ให้ความรู้ในเรื่องของมนุษย์ ความเป็นอยู่และการใช้ชีวิตต่าง ๆ ของมนุษย์ การให้ความรู้ในเรื่องของมนุษย์ก็คือการยกระดับ และฐานะของมนุษย์ ให้ดีขึ้นนั่นเอง งานด้านนี้จะช่วยทำให้หน้าที่ของการศึกษาชัดเจนขึ้น

๓. ความสำคัญในแง่ของการพัฒนา ประชากรศึกษามีจุดมุ่งที่สำคัญอยู่ที่การพัฒนา มนุษย์ซึ่งถือได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญของการพัฒนาประเทศและสังคม เมื่อมนุษย์ ได้รับการพัฒนาดีแล้ว การพัฒนาในด้านอื่น ๆ ก็จะตามมาเองโดยเฉพาะประชากรศึกษา จะสอนและสนับสนุนให้คน รู้จักการพัฒนาที่เหมาะสมกับสภาพและฐานะของตนเอง พร้อมทั้งให้รู้จักพัฒนาทรัพยากรต่าง ๆ ให้เป็นประโยชน์ในด้านต่าง ๆ อีกด้วย

๔. ความสำคัญในแง่ของสังคม ประชากรศึกษาลดปัญหาทางสังคมได้เป็นอเนกประการ เพราะความรู้ในเรื่องของประชากรศึกษาจะช่วยให้คนได้เข้าใจชีวิตคนได้ขึ้น อันจะเป็นผลไปถึงคนอยู่ร่วมกันอย่างดีในสังคม

๕. ความสำคัญในแง่ของการวางแผนครอบครัว ประชากรศึกษาจะช่วยให้การวางแผนครอบครัว มีคุณค่า มีความสำเร็จ และมีผลในระยะความสำคัญที่กล่าวมานี้

พิจารณาเฉพาะในแนวทางกว้าง ๆ เท่านั้น แต่ที่จริงความสำคัญของประชากรศึกษานี้ ถ้าแยกตามรายละเอียดขององค์ประกอบและเนื้อหาได้แล้วย่อมพัฒนาได้เป็นอเนกประการ ซึ่งเมื่อได้กล่าวถึงเรื่องขององค์ประกอบแล้ว ผู้อ่านก็เห็นได้ชัดเจนขึ้น

จุดมุ่งหมายและองค์ประกอบของประชากรศึกษา

จุดมุ่งหมาย

ประชากรศึกษายังหาได้มีจุดมุ่งหมายที่ชัดเจนและมีความเห็นเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันไม่ แต่ประชากรศึกษาก็ได้มีจุดมุ่งหมายที่หลายท่านได้คิดเห็นและเสนอไว้บางประการคือ

รายงานการประชุมคณะทำงาน เรื่องประชากรศึกษาของสำนักงานสภาพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติให้ความมุ่งหมายไว้ ๕ ประการคือ

๑. เพื่อให้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับภาวะประชากรของประเทศตลอดจนองค์ประกอบที่ทำให้ประชากรเปลี่ยนแปลง
๒. เพื่อให้ตระหนักถึงภาวะประชากรที่มีผลต่อภาวะเศรษฐกิจ สังคม การศึกษา และสุขภาพ
๓. เพื่อให้มีความรู้เกี่ยวกับการวางแผนชีวิตครอบครัว และสามารถนำความรู้ในเรื่องนี้ไปปฏิบัติได้อย่างถูกต้องและเหมาะสม
๔. เพื่อให้มีความรู้เกี่ยวกับแผนและโครงการประชากรทั้งในประเทศและต่างประเทศ
๕. เพื่อให้เกิดความรู้สึกรับผิดชอบในฐานะพลเมืองดี ที่จะต้องร่วมมือช่วยแก้ปัญหาอันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงภาวะประชากรโดยใช้มาตรการที่เหมาะสม^{๑๖}

อาจารย์ ดร. เฉลียว บุรีภักดิ์ ให้ความมุ่งหมายของประชากรศึกษาไว้ว่า

ในแง่ของรัฐหรือของส่วนรวม ประชากรศึกษาซึ่งได้จัดแก่ประชาชนจะมีประโยชน์คือประชาชนจะให้ความร่วมมือแก่รัฐบาลดียิ่งขึ้น ในอันที่จะดำเนินการบรรลุตามเป้าหมายของแผนประชากรของชาติ

^{๑๖} รายงานการประชุมคณะทำงานเรื่องประชากรศึกษา เรื่องเดิม หน้า ๗

ในแง่ของส่วนตัวบุคคล คนที่ได้รับการศึกษาด้านประชากรจะวางแผนดำเนินชีวิต
ครอบครัวยุติเหมาะสมยิ่งขึ้น ตัดสินใจได้ถูกต้องเกี่ยวกับเรื่องการมีลูก และเมื่อตัด
สินใจแล้วก็สามารถจะรับผิดชอบภาระทั้งหลายซึ่งเป็นผลตามมา ทำให้การดำเนินชีวิต
มีความผาสุกราบรื่น^{๑๗}

ข้อเขียนที่กล่าวถึงจุดมุ่งหมายไว้อย่างชัดเจนพอที่ยกมาเป็นเครื่องประกอบในการศึกษาใน
ข้อเขียนนี้ เห็นจะมี ๒ ลักษณะดังที่ยกมา ซึ่งทั้งสองลักษณะนี้มีลักษณะที่คล้ายคลึงกัน
อยู่ในค่านของเนื้อหาอันเป็นข้อใหญ่ใจความ ส่วนที่แตกต่างกันก็เฉพาะในวิธีการเขียน
เท่านั้น

แต่อย่างไรก็ตาม จุดมุ่งหมายหลักที่เราจะต้องการในระยะแรกๆ นี้ ก็คือ ความสำเร็จของ
โครงการวางแผนครอบครัว ในแง่จุดมุ่งหมายจึงควรสอดคล้องต้องกันไปด้วย ส่วนจุด
มุ่งหมายอื่นเช่นความรับผิดชอบในฐานะเป็นพลเมืองดีของประเทศ หรือความรู้ความ
ความเข้าใจในเรื่องประชากรและภาวะประชากร ก็คงเป็นเรื่องรองลงไป

นอกจากนั้นแล้วสิ่งที่เราควรคำนึงเพิ่มเติมก็คือ บทบาทของประชากรศึกษาในฐานะ
เป็นการศึกษาร่วมกับการศึกษาอื่น เพื่อความอยู่รอดของมนุษย์ในขั้นนี้ความมุ่งหมายของ
ประชากรศึกษาก็จะต้องกว้างขวางขยายไปถึงเรื่อง **คุณภาพของชีวิตและความผาสุก
ราบรื่นของมนุษย์ประกอบไปด้วย**

องค์ประกอบของประชากรศึกษา

ได้มีผู้พยายามจัดองค์ประกอบของวิชาประชากรศึกษาไว้หลายแนวด้วยกัน ดังจะขอยกมา
พอเป็นตัวอย่างบางแนวคือ

ข้อสรุปจากการสัมมนาเรื่องประชากรศึกษา ณ โรงแรมพัทยาพาเลซ เสนอว่าองค์ประ-
กอบควรประกอบ

๑) เรื่องประชากรศาสตร์หรือการรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับประ-
ชากร

^{๑๗} เฉลียว บุรภัคดี เรื่องเดิม หน้า ๒

- ๒) การเพิ่มประชากรกับการพัฒนาสังคม
- ๓) ปัญหาของสังคมเมืองใหญ่
- ๔) การศึกษาชีวิตครอบครัว
- ๕) เรื่องการกำหนด หรือเพศศึกษา
- ๖) การวางแผนของชุมชนและของชาติเพื่อแก้ไขปัญหาล^{๑๘}

J.E Jayasuriya ได้จัดองค์ประกอบของวิชาประชากรศึกษาเสนอไว้ในการประชุมเรื่องการศึกษาประชากรศึกษาที่ฮาวาย ว่าประชากรศึกษานี้มีเนื้อหาประกอบด้วย

- ๑) การรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลทางประชากร
- ๒) การเพิ่มพลเมืองกับพัฒนาการของมนุษย์
- ๓) ปัญหาของคนเมือง
- ๔) เรื่องชีวิตครอบครัว
- ๕) การแก้ปัญหาพร้อมกันระหว่างปัญหาของเมืองกับการเพิ่มของพลเมือง^{๑๙}

ส่วนสภาพประชากรของสหรัฐอเมริกา แยกองค์ประกอบไว้ ๔ ประการด้วยกันคือ

- ๑) เพศศึกษา
- ๒) การศึกษาชีวิตครอบครัว
- ๓) ความรู้ทางประชากร
- ๔) คุณค่าเบื้องต้นเกี่ยวกับการวางแผนครอบครัวสำหรับอนาคต^{๒๐}

ทั้งสามท่านที่กล่าวมานี้ได้ชี้ให้เห็นองค์ประกอบของประชากรศึกษาได้ตามสมควรว่าเราควรจะไปในทิศทางใด และควรจะประกอบด้วยอะไรบ้าง

^{๑๘} ประชากรศึกษา (เอกสารอัดสำเนาเนื่องในการสัมมนา เรื่องประชากรศึกษา ณ โรงแรมพัทยาพาเลข ๑๘-๒๐ ตุลาคม ๒๕๑๔) หน้า ๑

^{๑๙} J.E. Jayasuriya "Some Consideration Relevant to the formulation of a National Programme of Propulation Education (เอกสารอัดสำเนาประกอบการสัมมนาเรื่องประชากรศึกษาที่ฮาวาย สหรัฐอเมริกา ๓๑ กรกฎาคม-๑ กันยายน ๒๕๑๕) หน้า ๓

^{๒๐} เทียนฉาย กัระนันท์ (แปล) การศึกษาประชากร (เอกสารอัดสำเนาเนื่องในการสัมมนา เรื่องประชากรศึกษา ณ โรงแรมพัทยาพาเลข ๑๘-๒๐ ตุลาคม ๒๕๑๔) หน้า ๑

ในทัศนะของผู้เขียนเองเห็นว่า องค์ประกอบของประชากรศึกษานี้ ควรครอบคลุมเนื้อหาในส่วนที่จะสร้างทัศนะและแนวคิดที่เหมาะสมในเรื่องคุณภาพของชีวิตที่ดีขึ้นของมนุษย์ สิ่งที่จะต้องทำความเข้าใจต่อเนื้อเรื่องมากที่สุดคือ *คุณภาพของชีวิตที่ดีเป็นอย่างไร และอะไรเป็นเครื่องกำหนดคุณภาพเหล่านั้น* สิ่งเหล่านี้เป็นเรื่องจะต้องใช้เวลาคิดมากและนานรวมถึงต้องมีการวิจัยค้นคว้าเพิ่มเติมประกอบอีกมาก จึงขอเสนอเพียงแนวทางว่าในการพิจารณาองค์ประกอบนี้ เราควรพิจารณาถึงจุดมุ่งหมายให้ชัดเจนเป็นที่เข้าใจตรงกัน แล้วจึงตีความจุดมุ่งหมายขององค์ประกอบออกมาเป็นแบบแผนพฤติกรรมอีกชั้นหนึ่ง แต่ขณะนี้ในสภาพของบ้านเมืองไทยเรานั้น เมื่อขบวนการขจัดเรื้อรังเรื้อรังไม่ได้ให้ความสนใจกันอย่างจริงจัง กระบวนการในเรื่องหลังคือองค์ประกอบจึงเป็นเรื่องเลื่อนกลางและสับสนตัวอย่าง

ประชากรศึกษาในสถาบันการศึกษา

ลักษณะของการจัดสอน

การจัดสอนเรื่องประชากรศึกษาขึ้นในโรงเรียนนั้น อาจพิจารณาได้ว่ามี ๒ ประเภทใหญ่ๆ กล่าวคือ

๑. สอนเพื่อเป็นนักประชากรศึกษา
๒. สอนเพื่อให้ได้แนวทัศนะของประชากรศึกษาไปใช้ในชีวิตประจำวัน

การสอนอย่างแรกคือการสอนเพื่อเป็นนักประชากรศึกษานี้เป็นการสอนเพื่อผลิตครูและนักวิจัยทางด้านประชากรศึกษาขึ้นมาโดยเฉพาะเพื่อจะได้เป็นหลักเป็นที่พึ่งในทางวิชาการศึกษานี้

ส่วนการสอนอย่างที่สองเป็นการสอนเพื่อให้ผู้เรียนนำไปใช้ปฏิบัติเพื่อความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นของนักเรียนเอง และเพื่อผลส่วนรวมคือคุณภาพประชากรของประเทศ

รูปแบบของการจัดสอน

๑. การจัดสอนให้ผู้เรียนเป็นนักประชากรศึกษา

การจัดสอนแบบนี้ควรจัดสอนเป็นวิชาเฉพาะวิชาหนึ่งหรือเป็นวิชาเอก ในระดับปริญญาตรีและโท ของสถาบันการฝึกหัดครู เพราะจะได้ทำการสอนและการวิจัยอย่างกว้างขวางมากขึ้นไป เป็นการบุกเบิกพรมแดนวิชาการด้านประชากรศึกษาให้กว้างขวางมากขึ้น

๒. การจัดสอนเพื่อสอดแทรกความรู้ไปใช้ในชีวิตประจำวัน

การพิจารณาในเรื่องนี้จะต้องพิจารณาก่อนว่า ประชากรศึกษานั้นมีบทบาทเช่นใดในรูปแบบของการศึกษาทั่วไป ซึ่งเมื่อพิจารณาในทำนองนี้แล้วเราก็พบว่าประชากรศึกษานั้นเป็นเรื่องของการปลูกฝังคุณค่า ทศนคติ รสนิยม รวมถึงผลปฏิบัติที่ต้องการให้เกิดขึ้นกับตัวผู้เรียน ด้วยเหตุนี้เรื่องของประชากรศึกษาในแนวของการสอนเพื่อไปใช้ในชีวิตประจำวัน จึงเป็นเรื่องของกระบวนการยิ่งกว่าเนื้อหา เป็นเรื่องของการร่วมมือร่วมใจกับทุกฝ่ายยิ่งกว่าการแยกตัวเป็นเอกเทศ

โดยนัยนี้ประชากรศึกษาจึงควรจัดสอนเป็นส่วนหนึ่งของหัวข้อเรื่องบางหัวข้อ และเพิ่มหัวข้อใหม่ในบางวิชา โดยมีต้องเพิ่มวิชาใหม่ในหลักสูตรของโรงเรียน และสถาบันการศึกษาแต่ประการใด^{๒๑}

เนื้อหา

ในส่วนเนื้อหาจะได้พิจารณาเฉพาะประชากรศึกษาที่มุ่งสร้างแนวคิดและทัศนะแก่บุคคลทุกคนเป็นสำคัญ และจะเสนอในแนวความคิดยิ่งกว่ารายละเอียด

ดังได้กล่าวมาแล้วว่าเนื้อหานี้ควรเพิ่มเติมและสอดแทรกอยู่ในวิชาต่าง ๆ ที่จัดสอนใน

๒๑ อย่างไรก็ตาม ทัศนะด้านนี้ก็แตกต่างกันออกไป นักวิชาการบางท่านเห็นว่าควรจัดสอนเป็นวิชาใหม่ (Human Ecology) ในหลักสูตรโดยเฉพาะ เพราะเห็นว่าจะได้ประโยชน์และเนื้อหาชัดเจนกว่าการจัดแทรกแบบการผสมผสานนั้นเกรงว่าจะไม่ได้ผลเต็มที่ ผู้ที่สนใจในเรื่องนี้ควรได้อ่านเพิ่มเติมจากหนังสือรวมบทความเกี่ยวกับประชากรศึกษาชื่อ Population Education and the Younger Generation ซึ่งจัดพิมพ์โดยสมาคม IPPE (18-20 Lower Regent Street London SW1) โดยเฉพาะเรื่อง Population Education and Curricular Planning ของ Devis Lawton และเรื่อง Human Ecology ของ Don Arther.

สถาบันการศึกษาแล้วนั้น การดำเนินงานเพื่อพิจารณาสอดคล้องเนื้อหาต้นประชากรศึกษา ควรจะได้มีการพิจารณาถึงสังกัป (Concept) ต่างๆ ที่เราต้องการให้เกิดขึ้นให้มีขึ้นในตัวผู้เรียนจากสังกัปต่างๆ เหล่านี้เราก็มานิยามว่าเราจะสร้างได้อย่างไร วิชาใดบ้างที่จะสอดคล้องกับสังกัปต่างๆ เหล่านี้ลงไปและจะสอดคล้องได้อย่างไร

เมื่อพิจารณาหลักการในข้อต้นนี้ได้แล้ว จึงจะทำการปรับปรุงเนื้อหาหลักสูตรให้สมบูรณ์และสอดคล้องกับแนวทศนะดังกล่าวอีกครั้งหนึ่ง

กระบวนการทั้งสองนี้ต้องใช้ความรู้ ความคิด เวลา ที่ลึกซึ้งกว้างขวาง และนานพอสมควร

กิจกรรมการเรียนการสอน

กิจกรรมที่กล่าวถึงนี้เป็นกิจกรรมที่ส่งเสริมการเรียนการสอนประเภทที่สอง คือ การปลูกฝังทัศนคติและค่านิยมต่างๆ ที่เกิดขึ้นในตัวผู้เรียน

กิจกรรมนับเป็นสิ่งสำคัญ เพราะเป็นตัวเชื่อมโยงให้ประชากรศึกษามีผลในทางปฏิบัติอย่างจริงจัง

หลักสำคัญของกิจกรรมในด้านนี้ก็คือ ครูทุกคนต้องถือว่าเป็นภาระหน้าที่ มิใช่เป็นหน้าที่ของผู้ใดผู้หนึ่งเท่านั้น

ประการที่สองกิจกรรมการเรียนการสอนต้องเน้นหนักไปในด้านการเรียนรู้ปัญหาและทางออกพร้อมเหตุผลต่อปัญหาหลายๆ ทางออกแล้วเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ตัดสินใจคัดเลือกเอาด้วยตัวของตัวเอง

ประการที่สาม จะต้องส่งเสริมกิจกรรมให้เป็นไป เพื่อการรู้จักและอภิปรายในปัญหาของสังคม และปัญหาทางด้านชีวิตวิทยาของมนุษย์^{๒๒}

นอกจากกิจกรรมหลักสามประการดังกล่าวแล้ว ลักษณะการเรียนการสอนที่เหมาะสมกับประชากรศึกษาคควรมีลักษณะเพิ่มเติมอีกบางประการ คือ

^{๒๒} จิตรกร ตั้งเกษมสุข เรื่องเดิม หน้า ๕๘

๑. จะต้องเร่งเร้าให้เกิดการปฏิบัติ คือทำให้ผู้เรียนรู้จักดำรงตนอยู่ในสภาพแวดล้อมอย่างฉลาด ถูกต้องตามหลักการที่เรียนมา^{๒๓}
๒. จะต้องกระตุ้นเตือน คือทำให้ผู้เรียนรักที่จะคิด รู้จักวิพากษ์ วิจารณ์ในเรื่องสำคัญๆ ต่อความอยู่รอดและอยู่ดีของมนุษยชาติ
๓. จะต้องให้ผู้เรียนมองเห็นภาพโดยส่วนรวมของมนุษย์ ให้มองเห็นความจำเป็นที่จะต้องมีความสมดุลงันระหว่างตัวเอง ธรรมชาติและสังคม

ระดับของการศึกษา

ประชากรศึกษาเป็นการศึกษาชนิดหนึ่ง โดยคุณค่าของการศึกษาแล้ว ไม่ควรจะมีการแบ่งแยกระดับของการศึกษา ควรจัดการศึกษาได้ทุกระดับ แต่อาจจะแตกต่างกันไปบ้างในแง่ของรายละเอียด และวิธีการเฉพาะที่เราต้องการเน้นเป็นพิเศษ

สรุปและเสนอแนะ

ในเรื่องข้อสรุปนี้เราอาจกล่าวได้ว่า ประชากรศึกษานั้นเริ่มมีความสำคัญมากขึ้นทุกที แต่ในขณะที่มีความสำคัญนี้ประชากรศึกษาก็มีข้อจำกัดอยู่มาก เช่นกัน

ข้อจำกัดประการแรกก็คือ ความกว้างขวางของเนื้อหาวิชาประชากรศึกษาเอง จนทำให้ข้อสรุปต่างๆ ไม่สามารถจะเป็นที่เข้าใจตรงกันได้อย่างชัดเจน

ข้อจำกัดประการที่สองก็คือประชากรศึกษาเป็นเรื่องของกระบวนการยิ่งกว่าเนื้อหา ดังนั้นการนำไปใช้เพื่อให้เกิดผลจึงต้องอาศัยความร่วมมือจากคนทุกฝ่ายการปฏิบัติจึงเป็นไปได้ยากกว่าปกติ

^{๒๓} จิตรกร ตั้งเกษมสุข เรื่องเดิม หน้า ๕๕

แต่อย่างไรก็ตามแม้ประชากรศึกษาจะมีข้อจำกัดมากก็ตาม แต่ลักษณะของวิชาการและคุณค่าของวิชานั้นวันแต่จะมีความสำคัญมากขึ้นทุกที จึงใคร่จะเสนอแนะบางประการคือ

๑. มีการประชุมปรึกษาหารือในหมู่ผู้รู้ และผู้สนใจในเรื่องประชากรศึกษานี้ให้บ่อยครั้งขึ้น สถาบันที่ควรเป็นเจ้าของจัดประชุมควรเป็นสถาบันการฝึกหัดครู
๒. ผู้ที่สนใจและศึกษาค้นคว้าในเรื่องนี้ควรจะได้เขียนข้อคิดแสดงความคิดเห็นออกมาโดยสม่ำเสมอเพื่อให้เกิดการถกเถียงอภิปรายกันอย่างกว้างขวางอันจะนำไปปฏิบัติตรงกันได้
๓. สถาบันการศึกษาควรมีการวิจัยถึงความต้องการและความเหมาะสมของวิชาเหล่านี้ทั้งจากผู้สอน จากผู้บริหาร และแม้จากตัวนักเรียนเอง
๔. ควรจะได้มีการทดลองสอนเป็นบางแห่งบางท้องถิ่นมาก่อน เพื่อสังเกตดูผลจากการสอนนั้น
๕. เมื่อได้แน่ใจในผลการศึกษาค้นคว้าแล้วควรนำผลไปปฏิบัติอย่างจริงจังต่อไป โดยมีโครงการที่แน่ชัดเป็นขั้น ๆ ไปนับแต่การร่างวัตถุประสงค์ การสอน หลักสูตร การเตรียมเนื้อหา การเตรียมครู การบริหารงาน การผลิตเอกสาร และการประเมินผลโครงการ เป็นต้น

ความรู้และแนวความคิดที่ได้กล่าวมาแต่ต้นนี้ผู้เขียนมีเจตนาเพียงแต่จะชี้และทำความเข้าใจกันในวงกว้างก่อนว่า ประชากรศึกษาคืออะไร ควรจะมีขอบเขตและเนื้อหาในแนวทางใด ยังมีได้แจกแจงลงไปในชั้นรายละเอียดของแต่ละตอน เพราะจะมีความยาวเกินขนาดของบทความไป จึงได้แต่ตั้งความหวังว่าคงจะได้มีการพัฒนากันในรายละเอียดแต่ละเรื่องให้กว้างขวางลึกซึ้ง และเป็นสิ่งปฏิบัติได้ยิ่งขึ้นต่อไป

บรรณานุกรม

- เจลิยว บุรีภักดิ์ *ประชากรศึกษา* เอกสารพิมพ์แจกในการศึกษาวิชาพัฒนศึกษา
ณ คณะครุศาสตร์ จุฬาฯ ๒๕๑๕ (อัครสำเนา)
- เทียนฉาย กิระนันท์ (แปล) *การศึกษาประชากร* เอกสารพิมพ์แจกในการสัมมนาเรื่อง
ประชากรศึกษา ณ โรงแรมพญาพาเลซ ๑๘-๒๐ ตุลาคม ๒๕๑๔
(อัครสำเนา)
- นิทัศน์ กุรุการโกวิท (บรรณาธิการ) *ปาจารย์สาร* ฉบับที่ ๕ กรกฎาคม-กันยายน ๒๕๑๕
- นิพนธ์ เทพวัลย์ *ประชากรศาสตร์*. นครหลวงกรุงเทพธนบุรี: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๔
- ยุพา อุคมศักดิ์ *ประชากรศึกษาคืออะไร* เอกสารพิมพ์แจกในการสัมมนาเรื่องประ-
ชากรศึกษา ณ โรงแรมพญาพาเลซ ๑๘-๒๐ ตุลาคม ๒๕๑๕
(อัครสำเนา)
- ยูเนสโก *ความหมายและจุดมุ่งหมายของประชากรศึกษา และนโยบายในการทำโครง-
การการประชากรศึกษา*. เอกสารพิมพ์แจกในการสัมมนาเรื่องประชา-
กรศึกษา ณ โรงแรมพญาพาเลซ ๑๘-๒๐ ตุลาคม ๒๕๑๔ (อัครสำเนา)
- รายงานการประชุมคณะทำงานเรื่องประชากรศึกษา*. นครหลวงกรุงเทพธนบุรี: สำนัก
งานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ, ๒๕๑๔
- รายงานการสัมมนาเรื่องประชากรศึกษา* ณ โรงแรมพญาพาเลซ ๑๘-๒๐ ตุลาคม
๒๕๑๔ นครหลวงกรุงเทพธนบุรี: สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจ
แห่งชาติ, ๒๕๑๔
- รายงานการประชุมเรื่องประชากรศึกษา* เอกสารประกอบบันทึกเสนอกระทรวงศึกษา
ธิการ เนื่องในการประชุม ณ East west center มลรัฐฮาวาย สหรัฐ
อเมริกา ระหว่าง ๓๑ กรกฎาคม-๒ กันยายน ๒๕๑๕
- ส. ศิวรักษ์ (บรรณาธิการ) *อนาคต* ฉบับที่ ๓ พฤษภาคม-มิถุนายน ๒๕๑๕
- รายงานการสัมมนาทางวิชาการแห่งชาติ เรื่องประชากรของประเทศไทยครั้งที่ ๑*
๒๕-๒๗ มีนาคม ๒๕๐๖ ณ ศาลาสันติธรรม นครหลวงกรุงเทพ
ธนบุรี: สำนักงานสภาวิจัยแห่งชาติ, ๒๕๐๖

รายงานการสัมมนาทางวิชาการแห่งชาติ เรื่องประชากรของประเทศไทยครั้งที่ ๒
๑๑-๑๔ ตุลาคม ๒๕๐๘ ณ ศาลาสันติธรรม นครหลวงกรุงเทพธนบุรี:

สำนักงานสภาวิจัยแห่งชาติ, ๒๕๐๘

รายงานการสัมมนาทางวิชาการแห่งชาติ เรื่องประชากรของประเทศไทยครั้งที่ ๓
๒-๕ เมษายน ๒๕๑๑ ณ ศาลาสันติธรรม นครหลวงกรุงเทพธนบุรี:

สำนักงานสภาวิจัยแห่งชาติ, ๒๕๑๑

Jayasuriya, J.E., *Population Education and the School Curriculum*. Bangkok: Unesco Regional Office for Education in Asia, 1972.

————— *Some Considerations Relevant to the Formulation of a National Programme of Population Education*. Bangkok: Unesco Regional office for Education in Asia, 1972.

————— *Some Guidelines for Training Population Educators*. Bangkok: Unesco Regional office for Education in Asia, 1972.

Lawton, Devis (ed.) *Population Education and the Younger Generation*. London: International Planned Parenthood Federation, 1972.

Wayland, S.R. *Issues and Problems in Introducing Population Education*. Bangkok: Unesco Regional office for Education in Asia, 1972.
